

POETIKA NEDOVRŠENOSTI

O izvornim verzijama *Fragmenata*

Posvećeno stotoj obljetnici rođenja Samuela Becketta

PREMIJERE

PORTRET

RAZGOVOR

MEĐUNARODNA

SCENA

OBLJETNICE

VOX

HISTRIONIS

TEORIJA

SJEĆANJA

NOVE

KNJIGE

TEMAT

DRAME

S kronološkog stajališta, podrijetlo *Kazališnih fragmenata I i II* obavijeno je velom dvoznačnosti, ali što je još neobičnije, ista konstatacija vrijedi za tekstove i sa stajališta jezika na kojem su pisani. Tako u francuskoj verziji dvaju *Fragmenata* (čiji je autor sam Beckett) ispod teksta stoji "60-ih godina", nakon čega slijedi upitnik. Radi li se o intervenciji izdavača ili je Beckett namjerno označio nejasan datum želeći ostaviti trag o dugotrajnom procesu koji je prethodio radanju ovih tekstova? Pitanje je tim složenije što u engleskoj verziji teksta (čiji je autor također Beckett, ali nešto kasnije) stoji bilješka: *Written in French the late 50's. First published in English translation by Grove Press, New York, in 1976.* (Tekst napisan na francuskom jeziku krajem 50-ih. Prvo izdanje engleske verzije u izdanju Grove Press, New York, 1976.) Engleska verzija daje, dakle, informacije o francuskoj verziji koje proturječe bilješki s kraja teksta u francuskoj verziji. Na prvi pogled, svi ovi podaci dosta zbunjuju i mogli bi se protumačiti konstatacijom da tekstovi *Fragmenata* nemaju ravnopravan status s ostalima u Beckettovom opusu.

Kako god, poznato nam je da je *Kazališni fragment I* prvi put objavljen na francuskom, i to 1974., u osmom broju časopisa *Minuit*. Poznato nam je također da je i *Kazališni fragment 2* prvi put objavljen u francuskoj verziji, u 31. broju časopisa *L'Herne*, posvećenom Samuelu Beckettu, ali tek dvije godine kasnije, to jest iste godine kad su oba komada zajedno objavljena u engleskoj verziji, u izdanju Grove Press, New York. Godinu dana poslije oba komada objavljena su ponovno u francuskoj verziji zajedno s komadom *Pas*, u izdanju izdavačke ku-

će *Minuit* iz Pariza. I dok englesku verziju teksta danas često susrećemo u mnogim izdanjima Beckettovih "sabranih djela", francuska referentna verzija ostaje samo ova, prije spomenuta, u izdanju s dramom *Pas*.

Dug vremenski razmak koji razdvaja razdoblje sazrijevanja djela ("kraj 50-ih" / "60-ih?" godina) od njegova prvog objavljivanja pojačava dojam da se radi samo o avatarima, izdancima odloženim na stranu koje su naknadno, iz čistog oportunitizma, ponovno iskopali izdavači. Već na prvi pogled, naslovi koje je tekstovima nadjenio Beckett samo potvrđuju ovu tezu (engleski naslov: *Rough for theatre 1 & 2*). Na engleskom jeziku, *Rough* ima značenje "skice", "nacrt", pa ova isprva slabo poznata djela kao da su samo ostaci dijaloga koje je na papir, na brzu ruku, bacio Beckett kojeg već zaokupljaju nove teme i rad na drugim tekstovima, i to do te mjere da zaboravlja naznačiti datum ili pak kad je on to mogao napisati te skice. Ovakva vizija mogla bi od spomenutih tekstova učiniti drugorazredna djela, nikad završene radove.

Ako nas pak zanimaju izvedbe ovih djela, trebat će dočekati 1979. godinu za njihovu svjetsku premijeru, i to na engleskom jeziku, u Kazalištu "Schiller" u Hamburgu, u mjesecu svibnju, pod redateljskim vodstvom Waltera D. Asmusa.¹ Sljedeća izvedba datira iz 1980., nakon čega je zabilježena još samo jedna 90-ih² godina, iz razloga što je autor vrlo rijetko davao odobrenje za njihovo izvođenje. Suvremenim uprizorenjima na francuskom jeziku nema tragova.

U čemu je onda značenje ovih tekstova?

Ako zagrebemo ispod površine isključivo činjeničnog

i zadubimo se u nacрте zapisane autorovim perom, nađi ćemo na komad po imenu *The Gloaming* ("Sumrak"), napisan isključivo na engleskom jeziku i to u razdoblju koje započinje s prosincem 1956. i obilježeno je Beckettovim boravkom u gradiću Ussy na Marnei, istočno od Pariza. Taj tekst prepun ispravaka, kojem se autor očito neprestano vraćao i koji je na koncu pao u zaborav,³ nosio je isprva naslov *The Beggar and the Cripple* ("Prosjak i bogalj"). U svom tekstu o *Fragmentu I* James Knowlson o podrijetlu ovog komada između ostalog navodi:

"(1956.) Beckett i Suzanne napuštaju Pariz kako bi po običaju proveli Božić u miru kuće u Ussyju. (...) On s nestrpljenjem iščekuje trenutak kad će moći provjeriti kako mladice stabala koja je posadio tijekom triju prethodnih godina podnose hladna godišnja doba. Čim su stigli, Suzanne i on pregledavaju jedno za drugim stabla prunusa, negonda (vrste javora američkog podrijetla), plavog čempresa, *Arbores vitae* i njihova posljednjeg ljubimca, libanonskog cedra. Ova ljubav prema drveću pomalja se u malenom kazališnom komadu koji piše u Ussyju u 'prosincu 56.', kako navodi rukopis, i koju naziva *The Gloaming* ('Sumrak'). Komad uprizoruje dva lika od kojih jedan upućuje pitanje drugome: 'Kako je drveće?' Na to dobiva odgovor: 'Teško je reći. Zima je, znate. Sva su stabla crna i ogoljela, čak i ona najotpornija. Trebalo bi ih zarezati nožem. (...) Podite provjeriti životne sokove.' Nakon temeljitog potkresivanja, ovaj fragment vrtlarskoga izvanvremenskog dijaloga sveden je na dvije crte u objavljenoj verziji, u kojoj je autor napravio drastične intervencije: 'Što radi drveće? / Teško je reći. Zima je, znate.' Nezadovoljan napisanim, Beckett će ga ostaviti nedovršenim i zaustaviti objavljivanje, barem u njegovu prvotnom obliku. Nesumnjivo zato što je, po temi, preblizak *Svršetku igre*, a možda i zato što ga smatra istodobno preosobnim i presentimentalnim, kao što svjedoče riječi nakon kojih ga napušta: 'Vratite me u onu blagu ljetnu večer kad sam se u malenom čamcu s ocem otisnuo u zaljev, ribati skuše na varalicu. U vremenima kad je još bilo vrijeme. Sječaš li se kako izgledaju? – Da oče, plave su i srebrnkaste.' Prema autorovim riječima, ovaj odsječak izravno potječe iz Beckettova nezaboravnog sjećanja na djetinjstvo, a odnosi se na je-

dan od rijetkih odlazaka u ribolov u očevu društvu, u dablinski zaljev. Pošli su loviti skuše na varalicu, objasnio mi je ponovivši riječ po riječ izraz koji je upotrijebio tri-deset godina ranije u tom tekstu koji je zauvijek ostao samo fragment."⁴

Ako je potka ovog komada identična onoj *Fragmenta I*, oni se, međutim, u mnogočemu i razlikuju: pojedini su dijalozi razvijeniji nego u konačnoj verziji teksta, likovi su nazvani B i C umjesto A i B, a i radnja se u *Fragmentu I* završava u trenutku kad B dohvaća C-ov štap, dok

u tekstu *The Gloaming* bogalj na tom mjestu odgovara: "Kako ćemo okončati, Billy?" Slijepac tad dobacuje štap bogalju, koji ga hvata i njime se služi kako bi krećući se unatrag napustio pozornicu, dok slijepac tapkajući ispred sebe traži svoj stolac kako bi zauzeo početnu poziciju. Bogalj tad nudi pomoć slijepcu: "Mogu li učiniti nešto za vas, Billy?" Slijepac mu na to odgovara iskazujući svoju želju da ponovno bude s ocem, u lovu na skuše, "u doba kad je još bilo vrijeme".

Činjenica da je rukopis odložen na stranu ne znači da je Beckett napustio zamisao o tom komadu, a još manje načelo scenske situacije koja podsjeća na vavirij zahvaljujući kojem bismo ljudsko ponašanje mogli promatrati mikroskopskom preciznošću. Gotovo dvadeset godina kasnije, on je iznova napisao ovaj tekst, ovo-ga puta na francuskom, i nazvao ga isprva *Kazalište I*, nakon čega ga je, u trenutku njegova objavljivanja s dru-

gim "fragmentom" koji je izvorno pisan na francuskom, definitivno preimenovao u *Kazališni fragment I*. Fascinantan je, dakle, put koji je prešao *Fragment I*. Nakon ovih uslijedile su još neke manje intervencije prilikom pisanja engleske verzije tekstova *Kazališni fragment I i II* odnosno *Rough for theatre 1 & 2*. Beckett je nadodao šale koje nisu postojale u originalu, uveo je ili izostavio određene replike i izmijenio nekoliko elemenata koji se tiču određenih detalja što komadima na engleskom, prije svega *Fragmentu II*, daju dodatnu komičnu notu.

Kroz dugotrajan rad na ovim tekstovima, s jedne strane tijekom proba, s druge u razgovorima s Ursulom Burger Oesch koja je tekstove prevela na hrvatski, uvjereni smo – redatelj, dramaturg, prevoditeljica, glumci – da ova dva teksta čine dvije potpune cjeline, dvije, dođuše, fragmentarne jedinice, ali potpune u svojoj formi. Taj osjećaj proizlazi iz neprestanog vraćanja tekstovima tijekom proba, iz njihova prolaska kroz grla naše ekipe i ponajprije iz sučeljavanja dviju verzija napisanih Beckettovim perom u cilju pronalaženja najprimjerenijega glasa i puta u sklopu trećeg jezika, u ovom slučaju hrvatskoga. Na kraju tog sučeljavanja postaje jasnije zašto su se ova dva komada prvo izvodila na engleskome: varijante koje je uključila engleska verzija čine od nje djelo prikladnije za izvođenje jer je i njezin jezik fluidniji. Ali kako pronaći autorov "glas" kad je on isprekidan, fragmentiran u različitim poznatim ili nepoznatim verzijama teksta? Kako znati koja je verzija "konačna", ako takva uopće i postoji?

Umijeće nedovršenosti

Koliko god to može zvučati provokativno kad je riječ o tekstovima autora opsjednuta svakim zarezom kao što je bio Beckett, držimo da je pri uprizorenju njegova djela bitno pronaći autorov duh, a manje slijediti određenu verziju do u najsitniji detalj. Bez takva pristupa, kako prevesti djelo? Kako ga izvoditi? Za nas je tako ono što je prevagnulo u obama tekstovima činjenica da oni nastoje istražiti granice kazališne izvedbe: ako se čine nedovršenima, to je zato što posežu za načelima montaže. Komadi započinju i završavaju *in medias res*, to su odsječci života, ostaci kriomice zabilježena dijaloga. Kao posljedica toga, ono što prethodi ili slijedi komadu intrigira, ali zapravo nas ne zanima jer u igri nije

što, nego *kako*. Zbog toga, činjenica da ovi komadi nose impersonalne naslove proizlazi iz toga što su meta-teatralni. Činjenica da su likovi označeni slovima, a ne imenima, proizlazi iz toga što nas zanimaju premještanja u prostoru izračunata prema putanjama koje su same po sebi značajne, a dijalozni su pak fragmentarni, zato što ne služe fabuli, nego određenom načelu predstave. U ovim komadima Beckett postavlja vrlo čvrste formalne okvire, ali time nipošto ne ograničava smisao. Naprotiv, ove zloslutne komedije otvorene su za interpretaciju i propituju kako status predstave kao takve, tako i apriorna stajališta gledatelja. Zbog svih ovih razloga, u ovim se komadima nepobitno javlja osjećaj nedovršenosti, ali ona je poetična, jer predstavlja izvanredno bogato tlo kad je u pitanju inventivnost na kazališnim daskama. Ovi su komadi teški za izvođenje. Oni se opiru interpretaciji. Kao većina Beckettovih djela, *Fragmenti* su iznimno destabilizirajući kad ih se nastoji navesti da profunkcioniraju na pozornici jer glumcima nameću svoje kodove i svoja pravila igre, istodobno od njih zahtijevajući golemu kreativnost. Ovom prigodom treba, dakle, zahvaliti onima koji su se prihvatili "igre" u hrvatskoj interpretaciji *Fragmenata* na njihovoj golemoj energiji, kao i glasovima, bez kojih bismo, ovako udaljeni od Ussyja, toga gradića izgubljenog negdje uz Marnu između Pariza i Reimsa, teško pronašli onaj Beckettov.

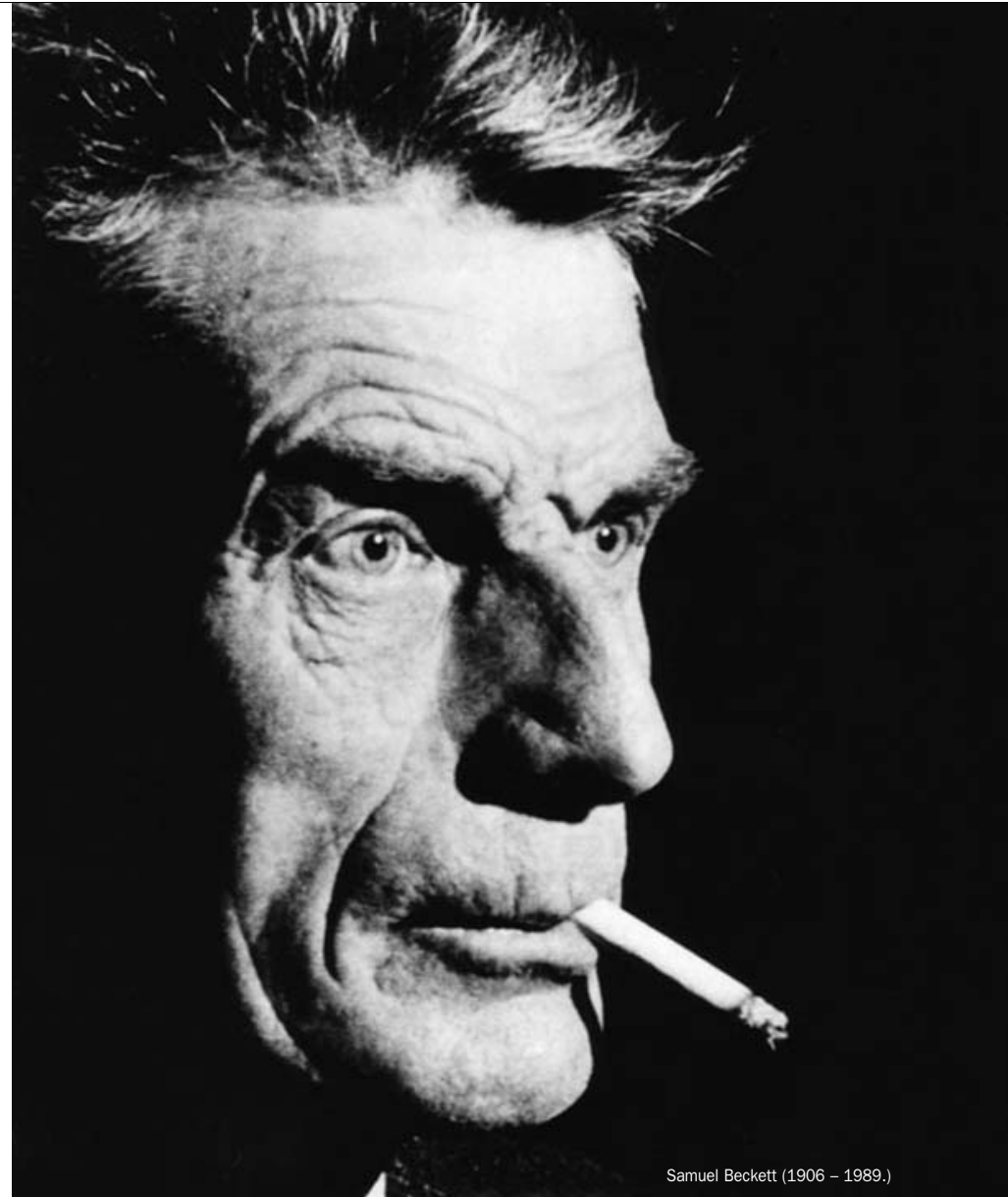
Paris / Reims, prosinac 2006.

¹ Bernice Schrank, Ed., *Irish playwrights 1880 – 1995 – A Research and Production Sourcebook*, Westport, Connecticut / London: Greenwood Press, 1997.

² Prva izvedba *Fragmenta 1* nakon njegove premijere datira iz 1987. godine i to u interpretaciji družine "La Mama" iz New Yorka, a iduća, u sklopu "Dublin Beckett Festivala", u Gate Theatre iz razdoblja od 10. do 14. listopada 1991. godine i to u kombinaciji s dramama *Pas* i *Berceuse*, u režiji Bena Barnesa. *Fragment 2* također je izveden u sklopu "Dublin Beckett Festivala" u Gate Theatreu, zajedno s dramama *Ohio Impromptu* i *Catastrophe* (17. i 19. listopada 1991.).

³ Od teksta danas postoji samo holograf u RUL-u.

⁴ James Knowlson, *Beckett*, Arles: Actes Sud, pp. 550-551.

Samuel Beckett (1906 – 1989.)